

HET KROMME-RIJNGEBIED

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE KRING 'TUSSEN RIJN EN LEK'

- > Geboorte van een bejaardentehuis
- > Herdruk Utrechtse provinciekaart
- > Bevolking van Houten 1818-1857

HISTORISCHE KRING TUSSEN RIJN EN LEK

2019 | 53 | NR 2

ARTIKELEN

- 1 De geboorte van een bejaardentehuis.
De stichting van Bunnichem 1960-1973
Dirk Ruiter
- 12 Herdruk Utrechtse provinciekaart
Zoek de verschillen
Kees Floor
- 16 De bevolking van Houten, 1818-1857
Rinus van den Heijkant

VARIA

- 22 Expositie 'Van IJzertijd tot nieuwbouwwijk'
Unieke archeologie in Houten Castellum
Pieter Frederiks
- 22 Leeslint

FOTO OMSLAG

Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad IV.

Redactie

Els Elenbaas, Hilversum; drs. Saskia van Ginkel-Meester, Zeist; Herman Postema, Doorn; Otto Wttewaall, 't Goy

Redactiesecretariaat

H.J. Postema, Postbus 64,
3960 BB Wijk bij Duurstede, tel 088-5300162,
[mail: hpostema@rhczuidoostutrecht.nl](mailto:hpostema@rhczuidoostutrecht.nl).
(voor kopij, correspondentie, boekbesprekingen en aanwijzingen auteurs).

Overname uit dit tijdschrift is alleen geoorloofd onder voorwaarde van bronvermelding en na schriftelijke toestemming van de redactie en/of auteur.

Vormgeving: Peter Koch.

Druk: De Groot Drukkerij Goudriaan.

Oplage: 750 exemplaren.

Lidmaatschap

Tevens abonnement op dit tijdschrift: € 25,- per jaar (studenten en scholieren: € 12,50; buitenland: € 40,-) over te maken op rekeningnummer:

NL23 RABO0329807498 ten name van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' bij de Rabobank te Houten.
Losse nummers: € 7,50.

Secretariaat: J. van Geest, Maria van Boechoutlaan 23, 3984 PE Odijk, tel 030-6562057.

Ledenadministratie: F.J.P. Magdelyns, Ruitercamp 2 3992 BZ Houten, tel 030-6361111, [mail: info@tussenrijnenlek.nl](mailto:info@tussenrijnenlek.nl).

Ereleden: Prof. dr C. Dekker† • A. Graafhuis†
dr G. de Nie, Schalkwijk • L.M.J. de Keijzer†
P.S.A. de Wit, Odijk.

Advertentietarieven:

€ 50 voor ¼ pagina, € 100 voor ½ pagina, € 200 voor 1 pagina, € 250 voor de achterpagina (steeds per jaar).

Bestuur

Voorzitter: Otto Wttewaall, Wickenburghseweg 15, 3997 MT 't Goy, tel: 06-44217384, [mail: ottowttewaall@gmail.com](mailto:ottowttewaall@gmail.com)

1e Secretaris: Jan van Geest, Maria van Boechoutlaan 23, 3984 PE Odijk, tel: 030-6562057, [mail: janvangeest@ziggo.nl](mailto:janvangeest@ziggo.nl)

Penningmeester: Sierk de Jongh, Dijkhoeve 39, 3992 XW Houten, tel: 030-2319941/06-51172378 [mail: sdejongh@planet.nl](mailto:sdejongh@planet.nl)

Ledenbestand: F.J.P. Magdelyns, Ruitercamp 2 3992 BZ Houten, tel 030-6361111, [mail: info@tussenrijnenlek.nl](mailto:info@tussenrijnenlek.nl).

2e Secretaris: Norma Mulder, Cicero 8, 3962 KP, Wijk bij Duurstede, tel: 0343-591568, [mail: norma.han@casema.nl](mailto:norma.han@casema.nl)

Historisch Onderzoek en GenealogieWG: Hans van Aken, Karpersloot 9, 3993 TN Houten, tel: 030-6377513, [mail: j.m.vanaken@bio.uu.nl](mailto:j.m.vanaken@bio.uu.nl)

Archeologie Wijk bij Duurstede: Frits van der Leije
Monumentenzorg Bunnik: Tom Schrijvers

De Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' is een Algemeen Nut Beogende Instelling

Het Kromme-Rijng gebied

Voorheen Tussen Rijn en Lek
Tijdschrift van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'.

ISSN-nr 1382-3140

Het Kromme-Rijng gebied omvat Bunnik, Cothen, 't Goy, Houten, Langbroek, Odijk, Schalkwijk, Tull en 't Waal, Vechten, Werkhoven en Wijk bij Duurstede.

Verschijnt 4x per jaar.

www.tussenrijnenlek.nl

De geboorte van een bejaardentehuis

De stichting van Bunnichem 1960-1973

Inleiding

Hoe komt een mens erbij om een artikel te schrijven over de oprichting van een bejaardentehuis? Door mijn werk als inventarisator bij het RHC Zuidooost Utrecht kwam ik in 2017 in aanraking met een aantal archieven van bejaardentehuizen in deze regio die in de loop der jaren bestuurlijke fusies met elkaar waren aangegaan. Die archieven geven een heel mooi beeld van de naoorlogse ontwikkelingen op het gebied van de ouderenhuisvesting, waaronder de voortdurende schaalvergroting en hoe dat in onze regio uitpakte. Op zich een studie waard. Mijn aandacht werd echter getrokken door de ontstaansgeschiedenis van het bejaardentehuis Bunnichem te Bunnik en dan vooral door de lange duur van dit proces. Begonnen in 1960, kon het eerst worden voltooid in 1973. Voorwaar een *olifantsdracht*. Dit artikel probeert een antwoord te geven op de vraag waarom de weg zo lang was en voor welke uitdagingen men kwam te staan toen op een dag in 1960 werd besloten in Bunnik een bejaardentehuis op te richten.

Bejaardentehuisvesting 1945-1975

De huisvesting van bejaarden was tot in de jaren '50 van de twintigste eeuw vooral een zaak van particuliere instellingen, heel vaak op levensbeschouwelijke of religieuze grondslag. De bejaardentehuizen waren niet meer dan een soort van pension met weinig aandacht voor het welzijn en de persoonlijke levenssfeer van de bewoners. In de loop van de jaren '50 begon dit te veranderen. Door de verbeterde omstandigheden nam de levensverwachting en dus het aantal ouderen toe. De bestaande, meestal kleinschalige, tehuizen konden de toenemende vraag niet aan. De hogere levensstandaard betekende ook dat er hogere eisen werden gesteld aan de huisvesting van ouderen. En dankzij de naoorlogse welvaartsstaat was er financieel meer mogelijk. Zo ontstonden overal in Nederland op moderne inzichten geschoeide

bejaardentehuizen. De nieuwe, professioneel geleide instellingen beoogden de bejaarde burger te huisvesten en te verzorgen conform de eisen van de tijd. De bewoners kregen bijvoorbeeld, met het oog op hun privacy, eigen woonruimte met eigen sanitaire voorzieningen en een telefoonansluiting. Een belangrijke impuls ging uit van de overheid die op dit gebied een taak voor zich zag weggelegd. Dit had ook te maken met de grote woningnood waar Nederland in de naoorlogse periode mee te kampen had. Door ouderen te huisvesten in bejaardentehuizen hoopte de overheid doorstroming te bevorderen waardoor er huizen vrij kwamen. Dit resulteerde onder andere in de Wet op de bejaardentehuizen van 1963. Bijgevolg stelde de overheid middelen ter beschikking voor de bouw van deze instellingen. Het ging daarbij om subsidies krachtens de Woningwet (sociale woningbouw) of krachtens premiereregelingen (particuliere bouw). Vaak waren het, zoals in het Kromme Rijngebied, lokale initiatieven van particulieren (waaronder kerken) die aan de wieg stonden van de plaatselijke bejaardentehuizen. Daarbij bleek de medewerking van de gemeentebesturen evenwel onontbeerlijk.

St. Jozefstichting

In 1926 kocht het Rooms-katholieke kerkbestuur van de parochie St. Barbara te Bunnik de villa St. Agatha aan, gelegen bij de huidige Rooms-katholieke kerk.¹ Het doel was er een bewaar-, naai- en handwerkschool te vestigen. Dit onderwijs zou verzorgd worden door de Zusters van St. Jozef uit Amersfoort, die bovendien optraden als wijkverpleegsters voor het Wit-Gele Kruis. De villa, die hierna de St. Jozefstichting werd genoemd, leende zich daarnaast ook nog voor andere doeleinden, zoals

* **Dirk Ruiter** (1956) studeerde geschiedenis en volgde de opleiding tot Middelbaar Archiefambtenaar. Hij is als medewerker verbonden aan het RHC Zuidooost Utrecht met als hoofdtak het inventariseren van archieven.

Pastoor Hegge. Bron: RHC ZOU, Catalogus van Topografisch Historische Atlas Bunnik, Odiijk en Werkhoven 1648-2015 (84), inv.nr 40

de opvang van bejaarde parochianen. Hierdoor kregen de zusters (6 tot 7) ook een verzorgende taak. In 1931 vestigde zich er de eerste pension-gast. Uiteindelijk zou de St. Jozefstichting, die nog altijd ook een onderwijsfunctie had, rond de twintig ouden van dagen herbergen. Tegen 1960 was het beste van de St. Jozefstichting er wel van af. "De Stichting was een oud en klein bejaardenhuis (...) brandgevaarlijk en vol met hoekjes en trapjes. Knus, maar het voldeed in geen enkel opzicht aan de eisen die in het begin 60-er jaren aan een bejaardenhuis moesten worden gesteld.² Dit klemde temeer omdat er in de gemeente Bunnik een groeiende vraag was naar ouderenhuisvesting.

Pastoor Hegge neemt het voortouw

Daarom nam dr. R.F. Hegge, pastoor te Bunnik van 1937-1964, het initiatief om te komen tot een modern bejaardenhuis waar de ouden van

dagen van de parochie volgens de eisen van de tijd hun levensavond konden doorbrengen. Hij was de bouwpastoor geweest van de Barbarakerk en had het project, midden in de oorlogsjaren waarin gebrek was aan alles en niet in het minst aan bouw materiaal, tot een goed einde weten te brengen. Bouwen en volkshuisvesting hadden zijn belangstelling. Zo was hij gepromoveerd op het proefschrift *De mens en zijn woning* waarin hij het recht van ieder mens op een passende behuizing verdedigde.³ Daarbij was hij een persoon die met zijn tijd meeging. Niet zo verwonderlijk dat hij in actie kwam. Hij zocht en vond drie personen die zich bereid toonden om zijn initiatief handen en voeten te geven. Het waren mr. L. Andriessen, J.P.M. Jansen en C. Smit, een drietal parochianen die hun sporen op bestuurlijk vlak reeds verdiend hadden, en die men wel om een boodschap kon sturen. Gekozen werd voor de stichtingsvorm. Daarbij wilde men onafhankelijk van het Rooms-Katholieke kerkbestuur kunnen opereren.⁴ Tevens was het de bedoeling het Kerkbestuur te ontlasten van de verantwoordelijkheden die samenhangen met de ouderenhuisvesting in de St. Jozefstichting.

Oprichting van de Stichting

Op 13 december 1960 vond de oprichtingsvergadering plaats. In het bestuur, dat uit negen personen bestond, waren ook het Kerkbestuur en het Armbestuur vertegenwoordigd: het eerste orgaan voor de binding met de parochie, het tweede vanwege de financiële ondersteuning van minvermogende tehuisbewoners. Ook moest het stichtingsbestuur een afspiegeling vormen van de parochie. Zo werd er besloten iemand uit de arbeiderstand in het bestuur te benoemen.⁵ En het bestuur kon zich eveneens gelukkig prijzen dat ook het vrouwelijk element niet ontbreekt, in de personen van mevrouw A. van Wiggen en mejuffrouw S. Blokhuis.⁶ Ook de huisarts speelde een rol. Hij trad op als medisch adviseur. De heren Andriessen, Jansen en Smit vormden als voorzitter respectievelijk secretaris en penningmeester het Dagelijks Bestuur (DB). Pastoor Hegge trad niet tot het bestuur toe maar was daar, als pastoor van de parochie St. Barbara, wel aan verbonden als Bisschoppelijk Commissaris. Het was een Rooms-katholieke stichting wat ook tot uiting kwam in de statuten waarin verwijzingen te vinden waren naar bisschoppelijke richtlijnen, kerkelijke over-

heden en de geestelijk adviseur. De doelgroep bestond uit de eigen parochianen en daarnaast ook de Rooms-katholieken uit Werkhoven en Odijk. Natuurlijk moest de stichting nog een officiële naam krijgen. *Ofschoon de naam St. Josephstichting enig historisch recht heeft, wordt door dr. Kuenen voorgesteld de naam Dr. Hegge Stichting. Het gehele bestuur is hier dadelijk enthousiast over.*⁷ De pastoor meende echter, heel verstandig, voor deze eer te moeten bedanken.⁸ Aldus werd gekozen voor een wat algemenere naam: Stichting Bejaardenzorg Bunnik (SBB).⁹

Hoeveel bedden?

De nieuwe stichting zag zich voor twee belangrijke vragen gesteld. De eerste was: Hoe groot, in termen van *bedden*, moest het bejaardentehuis worden? Aan hoeveel bejaarden moest het plaats bieden? Nadat men zich grondig had georiënteerd bij andere instellingen en zich had laten adviseren door een gespecialiseerd accountantskantoor te Amsterdam, kwam de stichting op minimaal 60 bedden. Op deze wijze dacht men redelijk in de Bunnikse behoefte te

kunnen voorzien. Maar zeker zo belangrijk was de overweging dat dit aantal nodig was om het te bouwen bejaardentehuis op rendabele wijze te kunnen exploiteren. Met minder bedden viel het bejaardenhuis niet draaiende te houden.

Locatie

De tweede vraag luidde: Waar dit bejaardenhuis te bouwen? In ieder geval in de kern Bunnik waar het grootste deel van de doelgroep gevestigd was. Daarbij dacht het bestuur van de stichting in de eerste plaats aan het terrein van de St Jozefstichting, tussen de Burgemeester van de Weijerstraat en de Stationsstraat pal naast de Barbarakerk. Toen het, nog voorlopige, bestuur in juni 1960 in gesprek ging met het College van B&W kreeg men naast warme instemming met het initiatief en toezeggingen van medewerking van de kant van de gemeente bij het realiseren daarvan, tegelijk te horen dat er de komende 2 jaar geen gemeentegrond ter beschikking kon worden gesteld. Na verstrijken van deze termijn moest men zich maar weer opnieuw bij de gemeente

St. Barbarakerk omstreeks 1950. Linksboven, naast de kerk het terrein waarop het bejaardenhuis moest verrijzen. Bron: RHC ZOU, Archief van de Rooms Katholieke parochie Bunnik, 1830-1980 (374), inv.nr. 31

melden. Het stichtingsbestuur wilde hier niet op wachten, daarvoor achtte men de urgentie van het project te groot. Niet verwonderlijk dat de gedachten daarom uitgingen naar het *eigen terrein* van de St. Jozefstichting. De ligging was eigenlijk ideaal. Het bejaardenhuis zou in de dorpskern komen te liggen, tegen het centrum en in de onmiddellijke nabijheid van winkels en andere voorzieningen waaronder, last but not least, de kerk. Het terrein had echter ook een groot nadeel. Het was, voor de bouw van een inrichting met het beoogd aantal bedden nogal krap bemeten.

Architect en ontwerp

Reeds aan eind 1960 werd de architect agetrokken. Men wilde er de gang zoveel mogelijk in houden. Het ging om B.H. Dionisius van het gelijknamige architectenbureau uit Culemborg. De architect, die blijkens de notulen, *ambitueus* was, bleek zeer geïnteresseerd in het project. Bovendien had hij *fantasie*. Kortom, een creatieve architect die wel van een uitdaging hield. Tevens, zo zou uit het verloop van deze geschiedenis blijken, bezat hij de nodige veerkracht en doorzettingsvermogen, zonder welke eigenschappen hij zijn ontwerpende arbeid niet tot een goed einde zou hebben gebracht. In een verkennend rapport uit februari 1961 legde Dionisius gelijk al de vinger op de zere plek. Het beoogde bouwterrein was eigenlijk te krap. Om een bejaardentehuis van zestig bedden te realiseren dat de stichting voor ogen stond, was het eigenlijk nodig om het terrein uit te breiden met twee aangrenzende huizen en een werkplaats. Veel te duur vond het bestuur. De beperkte ruimte dwong de architect daardoor *de hoogte* in te gaan, dus een gebouw te ontwerpen met meerdere bouwlagen. Het geheel resulteerde uiteindelijk in een *modern opgezet plan berekend voor de toekomst*, dat uitging van een gebouw met vier verdiepingen met honderdtwee een- en tweepersoons wooneenheden.¹⁰ In het gebouw was ook een klooster-ruimte opgenomen voor de zusters, die voor de verzorging van de bewoners zouden worden ingezet, en een kapel.

Het plan-1963

Begin 1963 werd het schetsplan aan de gemeente voorgelegd. De gemeente was niet enthousiast. Men vond het gebouw te groot

en te hoog, waardoor het stedenbouwkundig karakter van de dorpskern geweld werd aangedaan. Door de omvang moest het als het ware tussen de bestaande bebouwing worden geperst. Hierdoor bleven soms wel heel weinig meters over tussen het gebouw en de belendende percelen. Een ander obstakel was de hoogte van het gebouw, waardoor het de omgeving teveel domineerde. Dit betekende dat de architect diverse malen terug naar de tekentafel moest om de plannen in de door de gemeente gewenste zin te wijzigen en aan te passen. Overigens waren de mogelijkheden beperkt. Gegeven de randvoorwaarden was een vorm van hoogbouw onvermijdelijk terwijl het gebouw ook niet heel veel kon worden *afgeslankt*. In de ogen van de gemeente was dit eigenlijk het verkeerde gebouw op de verkeerde plaats. Tegelijkertijd besefte zij de dringende noodzaak van een bejaardentehuis voor Bunnik. En omdat er uiteindelijk geen andere geschikte locaties in Bunnik voorhanden waren, besloot zij, ook al vond zij de situatie verre van optimaal, daarom toch maar mee te werken en goedkeuring van het plan door het Rijk aan te vragen. Als verstrekker van premies en subsidies voor de bouw en exploitatie van bejaardenhuizen had Den Haag namelijk een beslissende stem in het kapittel. Juli 1963 ging de aanvraag de deur uit. Het stichtingsbestuur zag dit als een grote stap vooruit. Vol verwachting werd uitgekeken naar het moment waarop de Rijksgoedkeuring zou worden afgegeven en men daadwerkelijk met de realisering van het project zou kunnen beginnen.

Roomse streken

De Stichting achtte nu de tijd gekomen om, met de Rijksgoedkeuring *in zicht*, over te gaan tot de definitieve verwerving van het perceel bij de St. Jozefstichting. Reeds in het najaar van 1960 had het voorlopige bestuur contact opgenomen met het Kerkbestuur, de eigenaar van het terrein. Deze bleek bereid de St. Jozefstichting over te doen voor een bedrag van 60.000 gulden, zijnde de balanswaarde. De stichting, die op dat moment zelf nog geen rooie duit in kas had, ging hiermee akkoord omdat het Kerkbestuur zich bereid toonde het bedrag tegen zeer gunstige voorwaarden aan de stichting te lenen. Bovendien zou eerst tot transactie worden overgegaan wanneer er daadwerkelijk zou worden gebouwd. In de tweede helft van 1963

leek, althans in de ogen van de stichting, dat moment aanstaande en werd er contact gezocht met het Kerkbestuur teneinde spijkers met koppen te slaan. Het Kerkbestuur hield echter telkens om onduidelijke redenen de boot af, dit tot toenemende frustratie van de stichting. Zij verwachtte dat de Rijksgoedkeuring ieder moment kon komen. En eenmaal afgegeven moest binnen zes maanden met de werkzaamheden worden begonnen, anders werd de goedkeuring weer ingetrokken. Het was dan ook van het grootste belang om op het *uur U* over de benodigde grond te kunnen beschikken. Na lang aandringen, kwam eindelijk in april 1964 de aap uit de mouw. Het bisdom, waar het kerkbestuur rekening en verantwoording aan moest afleggen, had niet lang na de overeenkomst er een dikke streep door gezet. Het verlangde dat de grond en opstellen op *normale economische gronden* zouden worden verkocht. Daartoe moest het door twee taxateurs worden getaxeerd. Het resultaat was dat de vraagprijs meer dan verdubbelde. Het kerkbestuur zat met de kwestie danig in de maag. Pastoor Hegge, inmiddels uit de parochie vertrokken, werd aangeschreven met het verzoek zijn invloed aan te wenden om het bisdom tot andere gedachten te brengen en de oorspronkelijke overeenkomst te handhaven. Zelfs kardinaal Alfrink, als hoofd van het bisdom, ontving een smeekbrief in die zin van het kerkbestuur. Het bisdom bewoog een paar millimeter: het perceel mocht verkocht worden tegen de laagste uitkomst van de twee taxaties: 144.000 gulden tegen 147.000 gulden. Het bleef echter bijzonder pijnlijk voor het kerkbestuur om terug te moeten komen op de eerdere overeenkomst. Het verklaarde zijn opstelling in de maanden daarvoor. Omdat de stichting nu eenmaal haar zinnen op de betreffende locatie had gezet, besloot men desondanks akkoord te gaan. Ook hier ging het in principe om een optie, omdat de daadwerkelijke overdracht pas zou plaats vinden wanneer het project groen licht had gekregen. Tegen die tijd ging de stichting er vanuit te kunnen beschikken over een door de gemeente gegarandeerde geldlening waarmee de kosten van de bouw, waaronder ook die van de grond, gefinancierd zouden kunnen worden.

Verdere lotgevallen van het plan

De Rijksgoedkeuring waar de het Stichtingsbestuur zo reikhalzend naar uit keek, is er niet

gekomen. Noch in de archief van de stichting, noch in de archieven van de gemeente Bunnik is een dergelijke (afwijzende) beschikking aan te treffen. Begin 1965 wordt in de notulen en correspondentie nog heel sporadisch gerefereerd aan de goedkeuring. Daarna verdwijnt het plan geheel uit beeld en lijkt het een stille dood gestorven te zijn. Gezien latere ervaringen is het goed mogelijk dat het in juli 1963 ingediende plan van Dionisius bij de provincie is gestrand. Alvorens bij het ministerie te belanden, moest ook de provincie, die een belangrijke schakel vormde in de volkshuisvestingsketen, en als zodanig tevens een belangrijke rol speelde op het gebied van de bejaardenhuisvesting, zich over de plannen buigen. Waarschijnlijk stuitte het plan, niet geheel verrassend, op de nodige bezwaren en maakte het volgens de provincie daarom weinig kans in Den Haag. Waarna de stichting de plannen uiteindelijk heeft teruggetrokken. In ieder geval was zij medio 1965 weer terug bij af.

In zee met de LKBC

Het stichtingsbestuur was inmiddels tot de conclusie gekomen dat, om de plannen succesvol door de bestuurlijke instanties te loodsen, professionele hulp moest worden ingeroepen. Die vond men in de Stichting Landelijke Katholieke Bouwcorporatie voor Bejaarden (LKBC).¹¹ De corporatie had ook de kennis in huis om een bejaardenhuis te bouwen. Het grote voordeel was echter dat de LKBC een zogenaamde toegelaten instelling was, dat wil zeggen een corporatie die bevoegd was om te bouwen in het kader van de Woningwet. Bij deze regeling droeg de overheid aanzienlijk bij in de bouwkosten. Ook bejaardenhuizen konden in het kader van de Woningwet worden gebouwd. Dit zou de bouwkosten aanzienlijk drukken, wat het voor de LKBC aantrekkelijk maakte om in het project te investeren terwijl voor de stichting de lagere bouwkosten gunstig waren voor de exploitatie. Zo kwam het in 1965 tot de constructie dat de LKBC zou gaan optreden als bouwheer, dat wil zeggen als de instelling voor wier rekening het bejaardenhuis zou worden gebouwd, en de stichting als huurder en exploitant. Daarbij hield de stichting wel een grote mate van zeggenschap over de wijze waarop het gebouw vorm werd gegeven en ingericht. Dionisius bleef ook onder nieuwe opdrachtgever de architect. De stichting hoopte het project

Vooraanzicht Bunnichem, 1973. Bron: RHC ZOU, arch.nr. 84, barcodenummer 056646

een steviger basis te hebben gegeven en van veel kopzorgen verlost te zijn.

Het plan-1965

In het najaar van 1965 diende LKBC een nieuw plan in bij de gemeente. Door het wegvallen van de klooster- en kapelruimte was wat ruimtewinst geboekt. Aanvankelijk was het plan om de zusters van de St. Jozefstichting in te zetten in het nieuwe bejaardenhuis. Ze stonden goed bekend en bovendien waren de religieuzen, in vergelijking met het lekenpersoneel, een stuk voordeliger, wat niet ongunstig was voor de exploitatie. Deze vlieger ging echter niet op. Door het sterk dalend aantal intredingen zag de Congregatie zich gedwongen zich terug te trekken uit diverse instellingen waar zij actief was, waaronder die in Bunnik. Dus waren de eerder genoemde voorzieningen niet meer nodig. Desondanks achtte men het noodzakelijk het gebouw te verhogen met een vijfde woonlaag, om voldoende bedden te kunnen realiseren voor een verantwoorde exploitatie. De architect hoopte dit te ondervangen door de het niveau van de begane grond iets te verlagen. Toch bleef

het gebouw in de ogen van de gemeente te hoog. Niet uit het veld te slaan sloeg Dionisius weer aan het tekenen om met een nieuw plan te komen waarbij de vijfde laag was geschrapt en ter compensatie een vleugel was verlengd. De gemeente kon, de bezwaren afwegend tegen de dringende noodzaak van nieuwbouw, daar mee leven. Maar de provincie niet. De verlengde vleugel kon geen genade vinden in de ogen van de ambtenaren. De vleugel was, stedenbouwkundig gezien, te lang. De bewoners keken uit op een kerkmuur en op een kerkhof. Bovendien, en dat bleek een onoverkomelijk bezwaar, was er veel te weinig zonlicht, een aspect dat heel zwaar meewoog bij de beoordeling van de bouwplannen voor bejaardentehuizen. De provincie liet er geen enkel misverstand over bestaan dat de kans op goedkeuring door het ministerie te verwaarlozen was. Hierna trok de stichting het plan maar weer in. Inmiddels was de LKBC afgehaakt. Allereerst geloofde de corporatie niet meer in de mogelijkheid om op deze locatie het beoogde bejaardenhuis te bouwen. De planologische problemen die dat met zich meebracht waren te groot. Bovendien had het kabinet De Jong het beleid zodanig

gewijzigd dat de mogelijkheid om bejaardenhuizen te bouwen in het kader van de Woningwet werd opgeschort. Daarmee verviel voor de LKBC een aantrekkelijke investeringsmogelijkheid. Deskundige begeleiding van het hele bouwproces bleef evenwel dringend nodig. De stichting nam daarom eind 1967 het Bureau Organisatie Bouwwezen (BOB) in de arm, een adviesbureau dat gespecialiseerd was in het begeleiden van grotere bouwkundige projecten zoals bejaardenhuizen.

Een doodlopende weg

In het kader van het eerder genoemde plan werden in 1966 en 1967 diverse varianten ontwikkeld om tegemoet te komen aan de bezwaren die van de kant van overheden werden ingebracht. De moeilijkheid was dat elke oplossing weer een nieuw probleem schiep. Een terugkerend pijnpunt was de te geringe afstand tussen het ontwerp en de aangrenzende bebouwing, waaronder de kerk. Waarbij gemeente en provincie ook nog eens een verschillend aantal toegestane meters hanteerden. Vergrootte je, als architect, de afstand tot aanvaardbare proporties op het ene punt dan maakte je elders de afstand weer te klein. Gezegd moet worden dat het provinciebestuur zich coöperatiever opstelde dan de ambtenaren. De gedeputeerde, mevrouw Tellegen-Veldstra, die ouderenhuisvesting in haar portefeuille had, en die het realiseren van een bejaardenhuis in Bunnik hoog op de prioriteitenlijst had staan, bevorderde de voortgang van het project zo goed als ze kon. Maar het waren de adviesorganen die telkens weer zand tussen de raderen strooide. Dat gold ook op gemeentelijk niveau. Ambtelijk, maar ook bestuurlijk werd men het er gaandeweg over eens dat het gewoon niet mogelijk was om op het St. Jozefterrein een bejaardenhuis te bouwen zoals de stichting dat voor ogen stond. *Bunnik is een onmogelijke zaak, omdat dat we een modern tehuis op een te klein stukje grond willen zetten*, aldus de adequate samenvatting van de problematiek.¹² Gemeente en provincie wilden, gezien de weinige alternatieve mogelijkheden, bouwen naast de roomse kerk op zich nog wel toestaan maar dan moest de stichting haar plannen flink bijstellen en genoeg nemen met een kleinere voorziening met aanzienlijk minder bedden. Volgens de stichting was dit uit financieel oogpunt onhaalbaar want niet rendabel te exploiteren.

Alternatieven

Waren er dan geen alternatieve bouwlocaties voor handen? Jawel, zo was er sprake van een strook grond langs de Kampweg dat ook door de stichting als zeer geschikt werd gezien voor haar plannen. De eigenaren wilden het echter niet verkopen. Bovendien maakte de provincie bezwaar tegen bebouwing van dit gebied. Het zou de zichtas (vanuit het dorp) op kasteel Cammingha bederven. Aangrenzend was het uitbreidingsplan *Kromme Rijn* in ontwikkeling. Maar de daar toebedachte hoeveelheid vierkante meters werd onvoldoende geacht voor het moderne bejaardenhuis dat de stichting voor ogen stond. En ook in dit geval was hoogbouw problematisch. Voor de gemeente was er eigenlijk maar één goede oplossing voor de bejaardenhuisproblematiek: bouwen in de kern Odijk. Hier was genoeg bouwgrond voorhanden terwijl er, planologisch gezien geen grote problemen te verwachten waren. Het bestemmingsplan zou gedeeltelijk moeten worden aangepast maar dat zou relatief eenvoudig geregeld kunnen worden. Voor de stichting die toch hoofdzakelijk geworteld was in het dorp Bunnik was dit evenwel een weinig aantrekkelijk alternatief.

De Stichting in een nieuwe jas

Niet alleen bij de katholieke gemeenschap in Bunnik maar ook bij de Nederlandse Hervormde en Gereformeerde brak het besef door dat de ouderenhuisvesting in de gemeente naar een hoger plan getild moest worden en dat de komst van een bejaardenhuis inmiddels dringend gewenst was. Begin 1966 was er een eerste contact tussen de stichting en de hervormde en gereformeerde diaconieën, waarbij de mogelijkheid tot samenwerking werd besproken. De stichting had hier wel oren naar. Verbreding van het draagvlak zou de zaak van een nieuw bejaardenhuis alleen maar versterken. Toch haakten de diaconieën af. Ze hadden moeite met de hoogte van het te bouwen bejaardenhuis en de onmiddellijke nabijheid van de Rooms-katholieke kerk, waar zijzelf toch aan een wat meer neutrale plek dachten. Het stichtingsbestuur, dat al zoveel energie in deze locatie had gestoken en hoogbouw noodzakelijk achtte, wilde de protestanten hierin niet tegemoet komen. Vervolgens besloten de diaconieën zelf een plan te ontwikkelen, waar-

bij gedacht werd aan een locatie in het uitbreidingsplan Kromme Rijn. De gemeente toonde zich niet erg toeschietelijk. Waarschijnlijk had het gemeentebestuur, dat groot voorstander was van een bejaardentehuis voor alle gezindten, weinig trek in twee confessionele bejaardenhuizen in het dorp Bunnik.

Twee jaar later, in 1968, vonden de partijen elkaar dan toch. De stichting had zich uiteindelijk in het onvermijdelijke geschikt en het idee om *een modern tehuis op een te klein stukje grond te zetten* inmiddels losgelaten. De optie *Odijk* leek nu nog de enig begaanbare weg. Daardoor waren de belemmeringen die een eerdere poging tot samenwerking tussen de stichting en de diaconieën hadden gefrustreerd verdwenen. Besloten werd deze laatste in de stichting op te nemen. Dat vereiste wel een wijziging van de statuten, niet alleen vanwege de nieuwe samenstelling van het bestuur, maar ook vanwege de verandering van de grondslag. Die wijzigde van *katholiek* naar *algemeen*. De stichting rekende nadrukkelijk alle inwoners van de gemeente Bunnik, ongeacht hun geloof of levensbeschouwing tot haar doelgroep. De stichting kwam hiermee nu ook formeel tegemoet aan de wens van het gemeentebestuur om een bejaardentehuis op te richten voor alle gezindten. De kerken behielden desondanks wel een vinger in de pap, niet zo verwonderlijk gezien hun aandeel in het ontstaan van de vernieuwde stichting. Vier bestuursleden werden benoemd door de parochies van Bunnik, Odijk en Werkhoven en vier door de diaconieën van Nederlandse Hervormde en Gereformeerde kerken te Bunnik, Werkhoven en Odijk. En ter bevestiging van het algemene karakter van de stichting werd de negende bestuurszetel ingenomen door een niet-kerkelijke ingezetene van de gemeente Bunnik. Besloten werd het fungerende dagelijks bestuur, bestaande uit Andriessen, Jansen en Van Berckel, gezien de mate waarin zij in de materie waren ingevoerd, in hun functies te handhaven. In augustus 1968 was de statutenwijziging een feit en kon de stichting een nieuwe start maken.

Nijpende situatie

De stichting richtte nu de blik op Odijk waar de plannen uiteindelijk toch beter realiseerbaar bleken. Dat klemde des te meer omdat, gelet op de sterk groeiende doelgroep, men inmiddels had berekend dat er een voorziening van 120

bedden moest komen waarvoor 10.000 vierkante meter grond nodig was. Een voorziening van zo'n omvang kon nooit op het terrein bij de Rooms-katholieke kerk in Bunnik worden gerealiseerd. De gemeente was maar al te zeer bereid haar medewerking te verlenen. Zo werd een geschikte locatie in het uitbreidingsplan Dalen Noord gereserveerd. Zowel gemeente als provincie waren bereid mee te werken aan de benodigde planologische wijzigingen. Tegelijkertijd was de gemeente niet onwillig de grondprijzen zodanig aan te passen dat een rendabele exploitatie mogelijk bleef.

Deze coöperatieve opstelling had onder meer te maken met het feit dat de gemeente, door wet en regelgeving medeverantwoordelijk voor ouderenzorg, de druk begon te voelen van de toenemende vraag naar gepaste huisvesting. Daarbij werd het probleem steeds acuter. De enige instelling voor bejaardenzorg in de gemeente, de St. Jozefstichting was allang niet meer op haar taak berekend. Niet alleen was haar opvangcapaciteit volstrekt ontoereikend, bovendien was zij compleet *uitgewoond* en als zodanig (meerdere malen) afgekeurd. Hierdoor kon een steeds groter wordende groep ouderen, waaronder *krepeergevallen*, niet meer geholpen worden en moest daarom elders, buiten de gemeente, worden ondergebracht.¹³ Dit onderbrengen was vaak de lastige taak van de gemeente. De situatie in Bunnik werd dan ook door de gemeente als *nijpend* en *onverantwoord* omschreven.¹⁴ Het geplande bejaardenhuis in Odijk was nog in een voorbereidende fase, en hoewel de voortekenen niet ongunstig waren zou de uiteindelijke oplevering nog wel een paar jaar op zich laten wachten. Dat was, gelet op de situatie eigenlijk te lang.

Het ei van Columbus

In mei 1968 had de (toen nog oude) stichting een overleg met vertegenwoordigers van de Katholieke Vereniging van Bejaardentehuizen (KVB). De bespreking ging over de St. Jozefstichting en de vraag wat met dit uitgeleefde gebouw te doen. Het algemeen gevoelen was dat het *getermineerd* moest worden, hoewel daardoor, voor enige jaren althans, in de kern Bunnik niet meer zou kunnen worden voorzien in de opvang van ouderen. Zou het daarom niet mogelijk zijn, zo bedacht vervolgens het stichtingsbestuur, om op het terrein van de St. Jozefstichting een kleiner bejaar-

denhuis te bouwen, waarmee, tot het gereedkomen van de grote voorziening in Odijk, de ergste nood gelenigd zou kunnen worden. Het idee werd nog interessanter toen de KVB, op basis van nieuwe inzichten en berekeningen met cijfers kwam waaruit bleek dat een kleiner bejaardentehuis weliswaar per eenheid relatief duurder was in de exploitatie maar dat een voorziening met 35 bedden desondanks wel degelijk kostendekkend kon worden uitgebaat. Besloten werd tot een tweesporenbeleid. Enerzijds zou de stichting inzetten op een grote bejaardenvoorziening in Odijk; de voorbereide werkzaamheden en het daaropvolgende bouwtraject zouden gewoon worden voortgezet. Tegelijkertijd zou geprobeerd worden om een kleine voorziening van ongeveer vijftig bedden op het terrein bij de Roomse kerk te realiseren. Dit zou snel kunnen gaan. Het ontwerp lag er in wezen al. Het moest alleen op wat kleinere schaal worden uitgevoerd. De kleinere schaal reduceerde ook de afmetingen van het gebouw en maakte het een stuk beter inpasbaar in de bestaande bebouwing. Op die manier kon aan de belangrijkste planologische en stedenbouwkundige bezwaren tegemoet worden gekomen.

Als alle instanties soepel meewerkten, kon er binnen een jaar worden gebouwd. Dat de gemeente welwillend tegenover deze nieuwe plannen stond, zal niemand verbazen. Dit betekende immers een oplossing voor de *nijpende situatie*. Bovendien verzette de gemeente zich niet perse tegen een bejaardentehuis bij de kerk zolang het maar om een *vestzakvariant* ging en dat was nu het geval. Dit gold ook voor de provincie dat besloot om het Rijk in gunstige zin te adviseren. Een positieve beschikking van het Rijk, zo meende het Bureau Organisatie Bouwwezen, dat nauw bij het hele proces betrokken was geweest, kon dus niet uitblijven. Zodra het groene licht gegeven zou worden, kon de bouwvergunning worden aangevraagd en met de daadwerkelijke uitvoering worden begonnen. Het was inmiddels najaar 1969.

Bouwstop

Eind 1969 kondigde minister Schut van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid een bouwstop voor o.a. bejaardenhuizen aan. Het aantal op stapel staande projecten groeide sneller dan de rijksbegroting kon bijhouden. Dus ging de rem

Bunnichem in aanbouw, 1972-1973. Bron: RHC ZOU, arch.nr. 84, barcodenummer 056648

5. Binnenaanzicht Bunnichem, 1973. Bron: RHC ZOU, arch.nr. 84, barcodenummer 056655

er op. Dat betekende dat het aantal bejaardenhuizen dat per provincie nog mocht worden neergezet tot een minimum werd beperkt. Dit had ernstige consequenties voor de plannen van de stichting. In de provincie Utrecht mocht er in 1970 zegge en schrijve nog maar één bejaardentehuis worden gebouwd en dat was niet in Bunnik. Andere projecten moesten voorlopig in de ijskast en afwachten wanneer ze weer aan de beurt zouden komen. Op het Provinciehuis werd somber voorspeld dat het, wat het project in Bunnik betrof, wel eens tot 1975 zou kunnen duren voor men kon gaan bouwen. Dat zou ronduit dramatisch zijn. Reden voor bestuursvoorzitter Andriessen om op de lobbytour te gaan. Daartoe benaderde hij zijn broer Frans, die Tweede Kamerlid voor de KVP en woordvoerder volkshuisvesting was, met het verzoek of hij bij de minister niet kon pleiten voor een wat soepeler toepassing van de bouwstop waar het Bunnik betrof.¹⁵ Die wilde dat wel doen en *dronk een kopje koffie met Schut*. De minister betoonde zich niet geheel ongevoelig voor de argumentatie maar vond dat de provincie duidelijk moest aangeven dat *Bunnik* ook in haar ogen de hoogste prioriteit genoot. Dat werd, bij wijze van spreken, per kerende post door de gedeputeerde bevestigd. De minister bewoog echter geen millimeter. Zo dreigde het

project alsnog in het slob te raken. Want zolang er niet gebouwd mocht worden, kon er bij de gemeente ook geen plan worden ingediend, een bouwvergunning worden aangevraagd en tot de daadwerkelijke uitvoering worden overgegaan. Tegelijkertijd begon de stichting zich zorgen te maken over de grondverwerving. Die grond had zij van het Kerkbestuur in optie mogen nemen maar dat was alweer zeven jaar geleden. Was het Kerkbestuur, nu er weer uitstel dreigde, wel bereid om de optie nog veel langer te verlengen?

BOB lost het op

In het voorjaar van 1970 zat het Bureau Organisatie Bouwwezen met de Provinciale Directie voor de Volkshuisvesting om tafel voor een werkoverleg. Daarbij kwam ook de bouwstop ter sprake en het effect op het project in Bunnik. Gaande het gesprek werd van de kant van de Provincie meegedeeld dat er landelijk een kleine extra reserve aan te bouwen Woningwetwoningen voor handen was die zou worden opgedeeld onder de provincies. Het contingent (dat wil zeggen de hoeveelheid wooneenheden die gebouwd mochten worden) dat aan Utrecht was toebedeeld, was net voldoende om het bejaardenhuis in Bunnik te realiseren. De

provincie bleek bereid de stichting op dit punt tegemoet te komen en het door het Rijk toegewezen contingent Woningwetwoningen ter beschikking te stellen zodat er toch nog binnen afzienbare tijd gebouwd kon worden. Dat er een contingent Woningwetwoningen werd ingezet voor de bejaardenhuisbouw bleek dit keer geen bezwaar. Het betekende een aanpassing van de plannen, want de Woningweteenheden hadden een kleinere oppervlakte dan die welke in het kader de Premiereregeling (waar de stichting tot nu toe van uit ging) werden gebouwd: 42 vierkante meter tegen 48. Voordeel was dan wel weer dat er meer eenheden konden worden gerealiseerd waardoor er uiteindelijk een gebouw met 62 bedden neergezet kon worden. Het aanpassen van het plan was relatief gemakkelijk.

Een nieuwe partner

Het punt was echter, zoals we al eerder hebben gezien dat Woningwetwoningen alleen gebouwd mochten worden door gemeenten of door de zogenaamde toegelaten organisaties, dat wil zeggen corporaties die uitsluitend werkzaam waren in het belang van de volkshuisvesting. Dat was de stichting niet, dus moest er snel een corporatie worden gevonden die wel toegelaten was. Via het Bureau kwam de stichting in contact met een dergelijke instelling: de stichting Landelijke Hervormde Bouwcorporatie voor Bejaarden (LHBB) een investeringsmaatschappij die met name investeerde in bejaardenhuisvesting, waarbij het gebouwde vervolgens werd verhuurd aan derde partijen. Medio 1971 besloot de LHBB in het project te

stappen. Het was een interessante investering, terwijl door al het voorbereidende werk van de voorgaande jaren het bejaardenhuis heel snel, zonder veel hobbels, zou kunnen worden gebouwd. Er werd weer voor eenzelfde constructie gekozen als destijds in 1965 met de LKBC. De LHBB zou optreden als bouwheer en eigenaar. De stichting zou het opgeleverde gebouw huren en exploiteren. En net als in het eerdere geval had zij een vorm van verregaande inspraak in de aankleding en inrichting van het gebouw. Het verschil met 1965 was dat deze relatie duurzaam zou blijken.

Eind goed...

Vervolgens ging het snel. Nu er een contingent beschikbaar was, kreeg men eindelijk na al die jaren groen licht in de vorm van een Rijksgoedkeuring en kon het daadwerkelijke bouwproces op gang worden gebracht. De definitieve goedkeuring van het bouwplan, het verlenen van de gemeentegarantie op de voor dit project noodzakelijke leningen alsmede het verlenen van de bouwvergunning, was eind 1971 helemaal rond. Gemeente en provincie waren een en al medewerking. Op 14 januari 1972 ging de eerste paal de grond in. In augustus 1973 kon het bejaardenhuis gebruiksklaar worden opgeleverd. Het had inmiddels een ook al een naam gekregen: Bunnichem, naar de naam van het Middeleeuwse dorp Bunnik. Op 16 november 1973 werd bejaardentehuis Bunnichem officieel geopend. Bij de aanwezigen waren enige mannen van het eerste uur, waaronder voorzitter Andriessen, secretaris Jansen en de architect Dionisius. Meer dan tien jaar ouder.

Noten

1 Rooms-katholiek kerkbestuur wordt verder aangeduid als Kerkbestuur. Rooms-katholieke kerk van St. Barbara wordt verder aangeduid als Barbarakerk.

2 Mr. L. Andriessen, *Van St Joseph-Stichting tot Bunnichem*, Brochure 1974.

3 J.E. Gademan, *Gedenkboek 50 jaar Barbarakerk, 1940-1990*, pag. 14.

4 In de tekst verder aangeduid als Kerkbestuur.

5 Notulen DB d.d. 23-11-1960, RHC ZOU, *Archief Zorgcentrum Rijnheuvel*

en rechtsvoorgangers, 1954-2009, toegang 115, inventarisnummer 171.

6 Notulen bestuursvergadering, d.d. 13-12-1960, RHC ZOU, toegang 115, inv.nr. 171.

7 Ibidem.

8 Hij zou in Bunnik geëerd worden met een straatnaam: Pastoor Hegge-laan.

9 Hierna ook aangeduid als stichting.

10 RHC ZOU, toegang 115, inv.nr. 165, notulen 29 januari 1963.

11 In het bestuur van het LKBC zat ook een L.B.J.J. Andriessen. Waarschijnlijk

is het contact met deze corporatie tot stand gekomen dankzij het netwerk van de voorzitter van de SBB.

12 Brief van secretaris Jansen aan voorzitter Andriessen, d.d. 28-12-1967. RHC ZOU, arch.nr. 115, inv.nr. 171.

13 Brief van B&W aan SBB, d.d. 27-12-1968. RHC ZOU, arch.nr. 115, inv.nr. 171.

14 Idem, brief van B&W aan GS d.d. 6-3-1969.

15 F.H.J.J. Andriessen (1929-2019), later o.a. fractievoorzitter, minister en Europees commissaris.

Herdruk Utrechtse provinciekaart

Zoek de verschillen

Van de Utrechtse provinciekaart uit 1850 verscheen twaalf jaar later een tweede druk. Hierop waren fouten verbeterd en ontwikkelingen die zich in de tussenliggende periode hadden voltrokken, zichtbaar gemaakt. De herdruk bevat zelfs een vooruitblik naar wat in de jaren na het verschijnen van de kaart verwezenlijkt zou worden.

Rond het midden van de negentiende eeuw gaf het provinciebestuur van Utrecht de aanzet tot het vervaardigen van een nieuwe topografische kaart van de provincie.¹ De kaart, die bestaat uit vier bladen, verscheen in 1850 en geeft onder andere inzicht in de ligging en de namen van plaatsen, gehuchten, buurtschappen, polders, wegen, rivieren, vaarten, buitenplaatsen en andere markante gebouwen. Zo kunnen we ons een beeld vormen van de situatie in die tijd in onze regio. Het Kromme-Rijngebied is weergegeven op de kaartbladen III (Zuidwest-Utrecht) en IV (Zuidoost-Utrecht).

Herdruk

Kennelijk voorzag de kaart in een behoefte: reeds na zes jaar was hij geheel uitverkocht. Daarom besloot het provinciebestuur in 1856 tot een tweede, verbeterde en herziene druk.² In een rapport van de Hoofdingenieur van de Waterstaat uit dat jaar werden de correcties en aanvullingen vermeld die hij noodzakelijk achtte als het tot zo'n uitgave zou komen. Het rapport bevatte voor onze regio slechts drie verbeteringsuggesties. De in 1848 aangelegde straatweg van Leersum naar Overlangbroek ontbrak nog. Ook moest het in die weg aanwezige tolhek worden aangeduid. Verder was de weg van Doorn naar Neerlangbroek nog niet

gemarkeerd als verharde weg (macadamweg of grintweg).

De burgemeesters

Om eventuele overige fouten en onzorgvuldigheden te kunnen corrigeren, omissies te kunnen herstellen en wijzigingen in de situatie te kunnen meenemen, werd in 1856 de hulp ingeroepen van de burgemeesters van alle Utrechtse gemeenten. Hen werd verzocht de informatie op de kaart nauwkeurig na te lopen en eventuele verbeteringsuggesties door te geven. Ook de toenmalige burgemeesters van de twaalf gemeenten in het Kromme-Rijngebied ontvingen zo'n aanschrijving. Dat waren er overigens niet zo veel. Burgemeester IJ.J.H. de Kock van Bunnik bekleedde die functie namelijk ook voor Rhijnauwen, Odijk en Werkhoven. Zijn collega S. van Raven van Houten was tevens burgervader van Oudwulven en Schonauwen. Ambtsgenoot J.J. Groeneveld bestierde Schalkwijk en Tull en 't Waal. Verder was H.J. van Bennekom burgemeester van zowel Cothen als Langbroek. Alleen C. Fock bezette slechts een burgemeesterspost, namelijk die van Wijk bij Duurstede.

De meeste respondenten uit de regio lieten weten dat de kaart uit 1850 wat hen betrof ongewijzigd kon worden herdrukt. Alleen burgemeesters De Kock en Van Raven kwamen respectievelijk namens Werkhoven en Houten met verbeteringsuggesties.

In Werkhoven waren de Lubberslootsche polder en de Vlowijker polder verkeerd aangeduid (figuren 1 en 2). In Houten waren er problemen met de aanduidingen Oudwulverbroek wetering, Wayense wetering (figuren 3 en 4), Wayense dijk en Geersloot. Ook was er nog een zandweg ingetekend die inmiddels niet meer bestond.

Tweede druk

In de loop van 1857 beschikte de provincie over alle door Utrechtse gemeentebesturen ingezon-

* **Kees Floor** (1947) werkte als meteoroloog bij het KNMI in De Bilt. Hij schreef talrijke artikelen voor de Volkskrant, diverse weerbladen en periodieken van historische verenigingen.

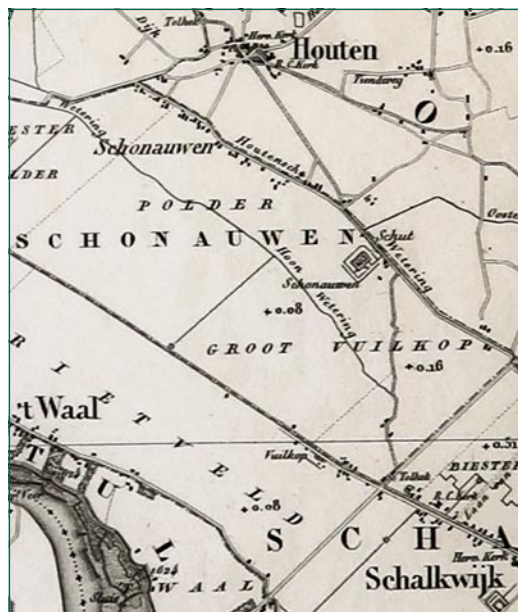
Figuur 1. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht uit 1850, blad IV. De Lubberslootsche polder en de Vlowijker polder bij Werkhoven zijn volgens de burgemeester van die gemeente onjuist weergegeven

den verbeteringsuggesties en aanvullingen voor de provinciekaart; een hele waslijst. Het aantal correcties en mutaties was zo groot dat het provinciebestuur besloot de kaart geheel opnieuw te laten tekenen en graveren. Samensteller en tekenaar A.A. Nunnink, die de kosten van zijn bijdrage aan de tweede druk aanvankelijk had begroot op honderd gulden, moest gezien de vele correcties zijn offerte bijstellen naar 150 tot 175 gulden. Het opnieuw in koper graveren van de kaart kostte 3000 gulden; als het slechts om enkele kleine wijzigingen was gegaan, zou een bedrag van 300 tot 350 gulden hebben volstaan. De gehele, ook nu weer uit vier bladen bestaande kaart moest klaar zijn binnen drie jaar na het afleveren van het eerste blad.

In 1862 was de klus

Figuur 2. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad IV (vergelijk figuur 1). De posities van de Lubberslootsche polder en de Vlowijker polder bij Werkhoven zijn gecorrigeerd. De gemeenteaanduiding Sterkenburg (ST midden-rechts), die nog te zien was op figuur 1, is na de fusie met Driebergen komen te vervallen

Figuur 5. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht uit 1850, blad III

Figuur 6. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad III. De kaart toont onder andere de spoorlijn naar 's-Hertogenbosch met de stations Houten en Schalkwijk, die op figuur 5 nog ontbraken. De gemeenteaanduiding Schouwen, die nog te zien was op figuur 5, is na de fusie met Houten komen te vervallen

dus de grenzen van Houten met Schouwen (langs de Houtense Wetering) en met Oud-Wulven en die van Schouwen met Oud-Wulven; op figuur 5 uit 1850 waren die nog wel ingetekend.

Vooruitblik

In 1845 kwam het spoortraject van Utrecht naar Arnhem gereed. De spoorlijn kon dus al worden opgenomen in de uitgave van 1850 (figuur 3). Aanvankelijk moest Bunnik het zon-

der station stellen; de eerste trein stopte er pas in 1884. Zo ver kon men natuurlijk nog niet vooruit kijken. Wel kon men de komst van de spoorlijn van Utrecht naar 's-Hertogenbosch en de bouw van de stations Houten en Schalkwijk al zien aankomen.⁵ Het eerste deel van de lijn kwam gereed in 1868; de stations werden datzelfde jaar in gebruik genomen. De plannen waren bij de uitgave van de provinciekaart van 1862 kennelijk al in een voldoende ver gevorderd stadium om het spoor en de genoemde stations op de kaart te kunnen zetten.

Noten

¹ Kaart van de Provincie Utrecht, vervaardigd op last van: de Edel Groot Achtbare Heeren Staten van dat gewest, en onder toezicht van J.H. Kips, voormalig Ingenieur Verificateur van het Kadaster des Rijks en van de Provincie Utrecht. Zamengesteld en geteekend door A.A. Nunnink. Vier bladen, 1850. Beeldbank Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht,

LeW_5D3_17720 (blad III, zuidwest) en LeW_5D3_17723 (blad IV, zuidoost).

² Het Utrechts Archief, toegangsnr. 79, inv.nr. a. 3661; b. 954; c. 956.

³ Zie besluiten van gedeputeerde Staten van 6 november 1862 No 8 (2b) en 24 december 1862 No 9 (2c).

⁴ Kaart van de Provincie Utrecht, herziene uitgave, bijgewerkt door G.D. Wijndels de Jongh. vier bladen,

1862. Beeldbank Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, LeW_5D3_17725 (blad III). Het Utrechts Archief, toegangsnr. 80, inv.nrs 32 (blad III) en 33 (blad IV).

⁵ Magdelyns, F.: '150 jaar Staatslijn H', *Tussen Rijn en Lek*, 52 (3), september 2018, 14-41.

De bevolking van Houten, 1818-1857

In de negentiende eeuw was er grote kindersterfte en de mensen werden in het algemeen niet oud. Men trouwde laat en dan was de man ouder dan de vrouw. Er werd getrouwd met partners uit hetzelfde dorp of een vlakbij gelegen dorp. In dat laatste geval vond de bruiloft plaats in de woonplaats van de bruid. Kinderen bleven in de buurt van de ouders wonen: de migratie was heel beperkt. Ik denk dat veel lezers van dit artikel denken dat deze aannames kloppen. Maar is dat wel zo?

In de afgelopen jaren heb ik een bevolkingsreconstructie van de gemeente Houten opgebouwd¹. Gegevens uit doop-trouw- en begraafboeken, uit de aktes van geboorte, overlijden en huwelijk van de burgerlijke stand en uit de bevolkingsregisters zijn met elkaar in verband gebracht om zo veel mogelijk familieverbanden te reconstrueren. Dit bestand bevat nu ruim 55000 namen en is zo volledig dat het de mogelijkheid biedt om bovenstaande aannames eens te controleren.

Om dit te doen is er gekozen voor een periode van 40 jaar vanaf 1818. In dat jaar ontstonden de gemeentes Schonauwen en Oud-Wulven, naast Houten (incl. 't Goy), Schalkwijk en Tull en 't Waal. In die periode is het grondgebied van deze gemeentes nauwelijks veranderd. Voor de personen die in die periode in die dorpen geboren zijn, is getracht na te gaan met wie, waar en wanneer ze getrouwd zijn en waar en wanneer ze overleden zijn.

Leeftijd bij overlijden

In de 5 dorpen waaruit Houten is ontstaan, zijn in de periode 1818-1857 3652 personen geboren waarvan 170 (4,7%) levenloos. Voor de 3482 levend geboren is getracht de datum en de plaats van hun overlijden te vinden. Dat is dankzij genealogische verzamelsites zoals www.wiewaswie.nl, www.openarch.nl en

www.genealogieonline.nl de laatste jaren steeds gemakkelijker geworden.

Van slechts 287 personen (8,2 %) zijn (nog) geen gegevens over hun overlijden gevonden. Dit komt ten dele doordat de overlijdensgegevens van diverse gemeentes (Amsterdam!) nog niet online doorzoekbaar zijn. Ook is het overlijden soms niet te vinden door vreemde variaties in de schrijfwijze van namen. Je verwacht niet snel dat een kind met de achternaam Pelt overlijdt onder de naam Spel.

In figuur 1 en tabel 1 is te zien op welke leeftijd de personen uit de onderzochte groep overleden zijn. Er wordt een vergelijking gemaakt met landelijke gegevens uit de periode 1850-1859 en met gegevens over de recente tijd.² De vergelijking met de moderne tijd laat zien wat verwacht kon worden: heel veel sterfte op jonge leeftijd, meer sterfte dan nu op de volwassen leeftijden, een piek van sterfte onder bejaarden die vroeger komt dan nu en weinig echt oude mensen.

De kindersterfte in de onderzochte periode is heel groot en ook is de kans om te overlijden vóór het 50^e jaar aanzienlijk groter dan in de huidige tijd. Er blijven dus relatief weinig oudere mensen over, maar als je eenmaal 50 jaar was, dan was de kans best groot dat je een aanzienlijke leeftijd kon bereiken.

De kindersterfte is in Houten flink lager dan in de rest van Nederland. Een mogelijke verklaring is dat de kindersterfte in de steden groter is dan op het platteland, waar de hygiënische omstandigheden (dicht op elkaar wonen, weinig schoon drinkwater en slechte afvoer van afval) voor een grotere kans de kans op besmettelijke ziektes zorgden.

Door het geven van borstvoeding werd de kans op maag/darminfecties aanzienlijk beperkt. Dit schijnt in de tweede helft van de negentiende eeuw een factor van belang te zijn geweest bij het terugdringen van zuigelingensterfte.³

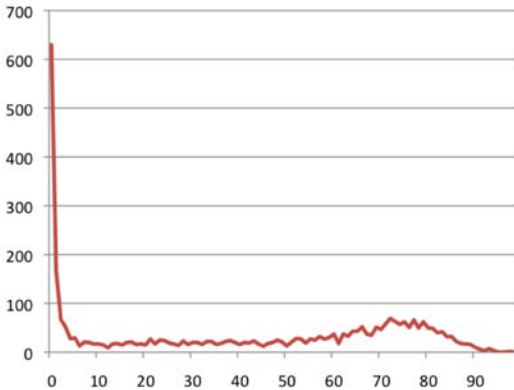
Plaats van overlijden

In tabel 2 is weergegeven waar de Houtenaren uit de periode 1818-1857 overleden zijn. Figuur 2 geeft daar een gedetailleerder beeld van.

* **Rinus van den Heijkant** werkt aan de bevolkingsreconstructie van Houten, Schalkwijk en Tull en 't Waal en aan het beschrijven van de collectie Houtense foto's ten behoeve van de beeldbank van het RHC Zuidoost Utrecht.

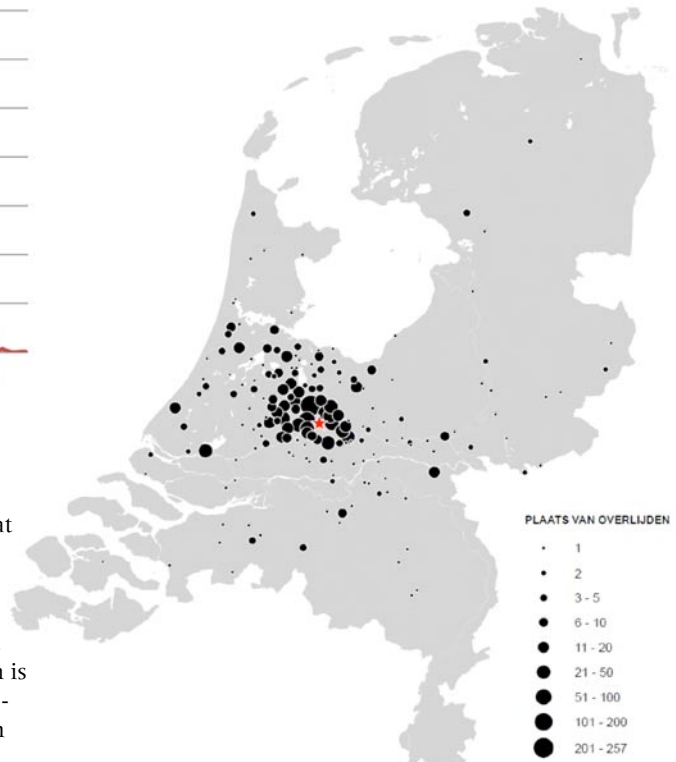
Tabel 1 **Procentuele verdeling van de leeftijd van overlijden**

	0 - <1	1 - <5	5 - < 20	20 - <50	50 - <65	65+ - <80	80+
Houten geboren in 1818-1857	18,7%	9,3%	7,9%	17,5%	12,4%	23,9%	10,4%
Nederland sterven in 1850-1859	27,4%	14,3%	8,5%	19,4%	12,3%	13,7%	4,4%
Nederland 2000	0,8%	0,1%	0,4%	5,3%	12,4%	33,1%	47,8%

Figuur 1 **Leeftijd van overlijden van de kinderen die tussen 1818 en 1857 in Houten geboren zijn**

Uit deze gegevens kunnen we concluderen dat de helft van de onderzochte personen overleden is in het dorp van geboorte en dat aan de andere kant toch wel een kwart van deze personen overlijdt op significante afstand van de plaats van geboorte. Bij deze berekeningen is geen rekening gehouden met de grote percentages sterfte onder kinderen. Van de personen die volwassen worden overlijdt dus een heel grote groep buiten het geboortedorp. De mobiliteit dus hoog, veel hoger dan vooraf ingeschat.

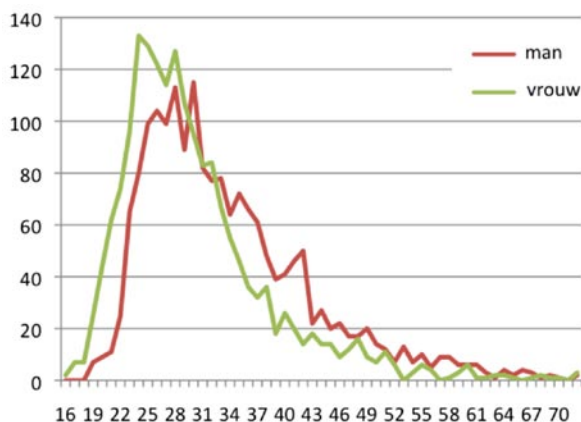

Figuur 2 **Overlijdensplaats van Houtenaren, geboren tussen 1818 en 1857**

Tabel 2 **Overlijdensplaats van Houtenaren, geboren tussen 1818 en 1857**

Geboren in Houten	1695	100%	Geboren in Schalkwijk	1287	100%	Geboren in Tull en 't Waal	644	100%	Totaal	3626
Overleden in:										
Eigen gemeente	856	50,5		711	55,2		267	41,5		50,6 %
Randgemeente (*)	362	21,4		130	10,1		81	12,6		15,8 %
Verder weg	334	19,7		370	28,7		228	35,4		25,7 %
Onbekend	143	8,4		76	5,9		68	10,6		7,9 %

(*) Houten, Schonauwen en Oud-Wulven zijn als één gemeente gerekend. De randgemeenten zijn ontleed aan kaarten van Houten en omgeving uit 1832. Voor Houten: Schalkwijk, Vreeswijk, Utrecht, de Bilt, Bunnik, Odijk, Werkhoven, Cothen, Jutphaas, en Wijk bij Duurstede. Voor Schalkwijk: Houten, Tull en 't Waal, Vreeswijk en Wijk bij Duurstede. Voor Tull en 't Waal: Schalkwijk en Vreeswijk.4

Figuur 3 **Huwelijksleeftijd van mannen en vrouwen**

Huwelijksleeftijden

Van alle personen geboren in Houten tussen 1818 en 1857 is gezocht naar gegevens over hun huwelijk. In totaal zijn 1816 huwelijken gevonden van de 3671 geboren. Dat verschil is natuurlijk voor het overgrote deel te verklaren door de kindersterfte en verder ook door onderlinge huwelijken binnen de gemeente. De leeftijd waarop getrouwd werd in het begin van de negentiende eeuw is bij de mannen gemiddeld 33,9 jaar en van de vrouwen 30,1 jaar. De spreiding van de huwelijksleeftijd is te zien in de figuur 3. Hierbij moet rekening gehouden worden met de ook meegetelde tweede huwelijken, waardoor het gemiddelde dus stijgt. Demograaf Van Poppel⁵ beschrijft dat de huwelijksleeftijd in de eerste helft van de 19^e eeuw zo hoog was door economische achteruitgang, maar ook door geregelde cholera-uitbraken en door de lange mobilisatie van mannen wegens de opstand in België. Maar na 1860 gaat het

hard met de Nederlandse industrialisatie en groeit de economie. Mensen hebben economische zekerheid en voelen zich safe genoeg om in het huwelijksbootje te stappen. En het huwelijk wordt een veilige haven voor vrouwen, die steeds verder worden teruggedrongen uit het arbeidsproces.

Zoals verwacht trouwen mannen vaker met een vrouw die jonger is dan andersom. In figuur 4 is te zien wat het leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners was in die periode.

Soms zijn de leeftijdsverschillen erg groot: Bij vrouwen die veel ouder zijn dan hun man zien we Geertrui Baars (1791-1866) die in 1856 op 64-jarige leeftijd trouwt met de 31-jarige Gerardus van Oosterhout uit Oud-Wulven. Agatha van den Berg (1822-1903) uit Houten is 54 jaar als ze in 1877 voor de tweede keer trouwt, nu met de 25 jaar jongere Hendrikus van den Akker.

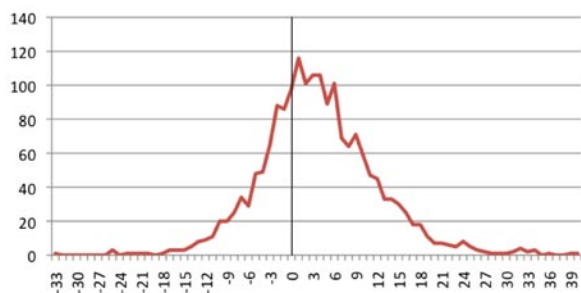
Maar er trouwen ook vrouwen pas op latere leeftijd voor het eerst: Elisabeth Theunisse uit Schalkwijk (1826-1879) trouwt voor het eerst op 51-jarige leeftijd met de 25 jaar jongere Albert Jansen en ook Cornelia Vergeer (1832-1900) trouwt met een 25 jaar jongere partner. Het grootste leeftijdsverschil tussen een oudere man en een jongere vrouw is 40 jaar. Petrus Scholts (1833-1906) uit Houten trouwt op 60-jarige leeftijd met de 20-jarige Geertruida Kolsteeg uit Tull en 't Waal. Hendrica Lindeman uit Houten is ook pas 20 jaar als zij in 1869 de 30 jaar oudere Luit Rietveld trouwt. En Hendricus van Hulstijn uit Houten (1784-1847) is 61 als hij in 1845 de pas 24-jarige Geertruij Pieters trouwt.

Huwelijksplaats en huwelijkspartner

We hebben ook onderzocht in welke plaats de huwelijken zijn afgesloten (tabel 3 en figuur 5) en waar de huwelijkspartners geboren zijn (tabel 4 en figuur 6) Hierbij zijn Houten, Schoonauwen en Oud Wulven weer als één gemeente gerekend, naast Schalkwijk en Tull en 't Waal.

Vrouwen trouwen, zoals verwacht, vaker in hun geboortedorp dan mannen. Maar toch trouwt meer dan de helft van de vrouwen buiten het geboortedorp, waarvan meer dan de helft zelfs niet in een randgemeente. Voor mannen is dit nog extremer: slechts een kwart trouwt in het eigen dorp.

Figuur 4 **Leeftijdsverschil bij huwelijk tussen mannen en vrouwen**

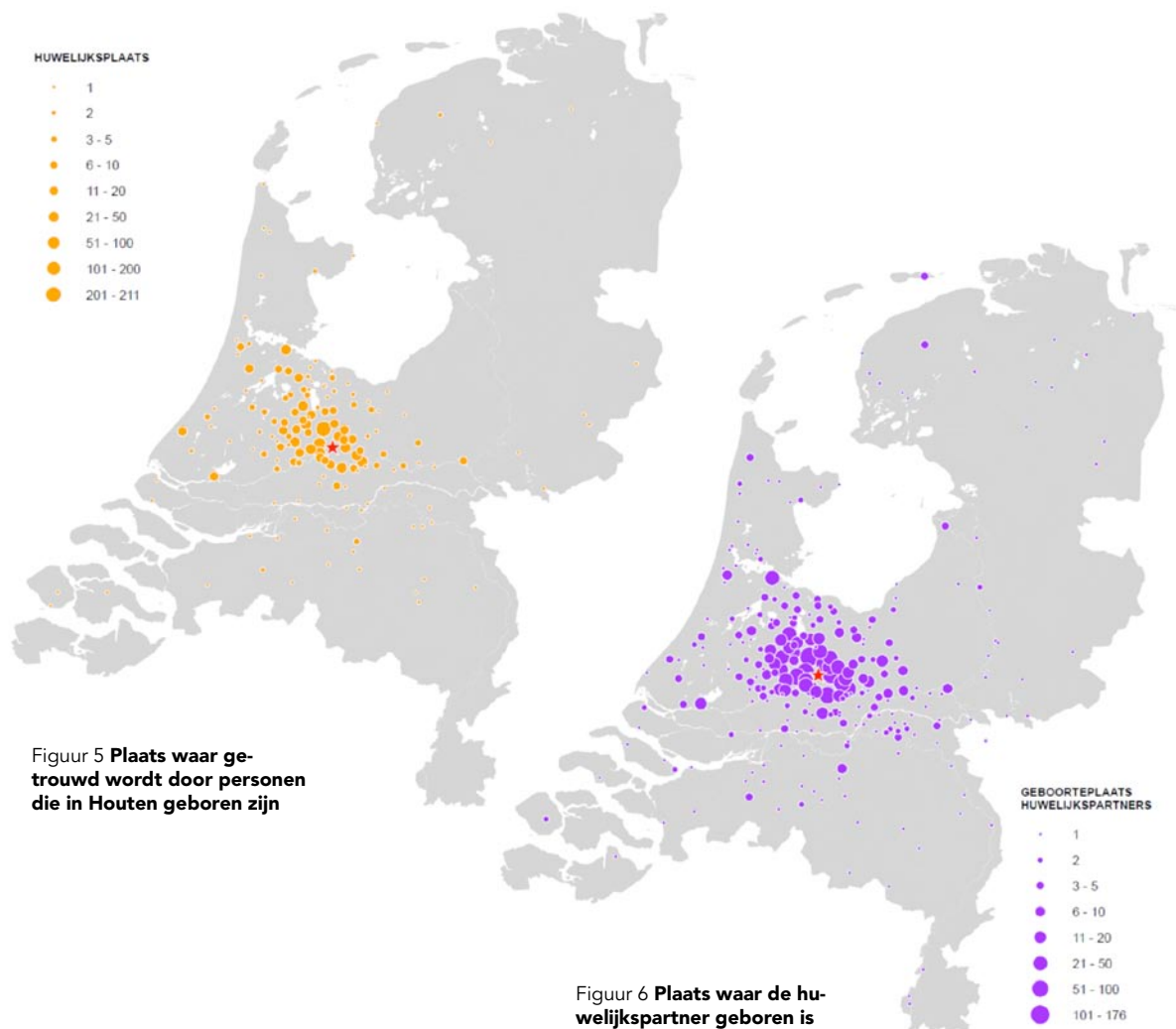
Tabel 3 **Plaats waar getrouwd wordt door personen die in Houten geboren zijn**

3a Waar zijn mannen getrouwd?

Geboren in Houten	474	100%	Geboren in Schalkwijk	330	100%	Geboren in Tull en 't Waal	174	100%	Totaal	978
Trouwen in	v									
Eigen gemeente	121	25,5%		97	29,4%		35	20,1%		25,9%
Randgemeente	187	39,5 %		53	16,1%		30	17,2%		27,6%
Verder weg	166	35,0%		180	54,5%		109	62,6%		46,5%

3b Waar zijn vrouwen getrouwd?

Geboren in Houten	449	100%	Geboren in Schalkwijk	325	100%	Geboren in Tull en 't Waal	195	100%	Totaal	969
Trouwen in										
Eigen gemeente	220	49,0%		166	51,1%		35	17,9%		43,4%
Randgemeente	107	23,8%		49	15,1%		30	15,4%		19,2%
Verder weg	122	27,2%		110	33,8%		130	66,7%		37,4%

Tabel 4 **Plaats waar de huwelijkspartner geboren is**

4a Waar wordt de partner van de mannen geboren?

Geboren in Houten	474	100%	Geboren in Schalkwijk	330	100%	Geboren in Tull en 't Waal	174	100%	Totaal	978
Vrouw uit:										
Eigen gemeente	63	13,3%		52	15,8%		17	9,8%		13,5%
Randgemeente	166	35,0%		70	21,2%		26	14,9%		26,8%
Onbekend	4	0,8%		1	0,0%		1	0,6%		0,6%
Verder weg	241	50,8%		207	62,7%		130	74,7%		59,1%

4b Waar wordt de partner van de vrouwen geboren?

Geboren in Houten	449	100%	Geboren in Schalkwijk	325	100%	Geboren in Tull en 't Waal	195	100%	Totaal	969
Partner uit:										
Eigen gemeente	45	10,0%		60	18,5%		15	7,7%		12,4%
Randgemeente	156	34,7%		50	15,4%		30	15,4%		24,4%
Onbekend	2	0,4%		0	0,0%		1	0,4%		0,3%
Verder weg	246	54,8%		215	66,2%		149	76,4%		63,0%

Dit komt overeen met de gegevens over de afkomst van de huwelijkspartner. Bij 12-13% van de huwelijken komt de partners uit hetzelfde dorp, een kwart komt uit een randgemeente en ongeveer 60% van inwoners van Houten, Schalkwijk en Tull en 't Waal vindt een partner die zelfs niet in een randgemeente geboren is. De hier gepresenteerde gegevens komen ook overeen met de volkstelling van 1849⁶ zoals weergegeven in tabel 5. In totaal is 45% van de inwoners van de Houtense dorpen geboren buiten het dorp. Ook dit wijst dus weer op de grote mobiliteit.

Verklaringen

In het begin van de negentiende eeuw waren de vervoersmogelijkheden beperkt. Geen auto, trein of fiets, alleen maar lopen, paard en wagen of trekschuit. De momenten om in contact te komen met een mogelijke partner uit een ander dorp waren beperkt tot jaarmarkten

en kermissen. Een serieuze vrijerij kon eigenlijk alleen tot een huwelijk leiden als de geliefde niet meer dan een kilometer of 10 (twee uur lopen) ver weg woonde.

De gevonden percentages kunnen eigenlijk alleen verklaard worden door aan te nemen dat er veel kinderen en jongeren verhuisden voordat ze hun partner ontmoetten.

In het onderzoeksbestand zijn voorbeelden te vinden van kinderen uit één gezin die allen in een verder weg gelegen gemeente trouwen. Dit wijst dus op een verhuizing van het hele gezin. Zo krijgt Gerrigje van Hemsbergen in Tull en 't Waal drie zonen en twee dochters van Kees van Gellokom als die in 1845 overlijdt. Gerrigje hertrouwt in 1848 met Jacob van den Heuvel en vertrekt spoedig daarna uit Tull en 't Waal, want het gezin komt niet meer voor in het bevolkingsregister⁷ dat in 1850 start. Waarschijnlijk zijn ze betrokken naar een dorp bij de Haarlemmermeerpolder die tussen 1849 en 1852 wordt drooggelegd. De vijf kinderen trou-

Tabel 5 **Volkstelling 1849: waar zijn de inwoners geboren?**

	Houten		Schalkwijk		Tull en 't Waal		Totaal	
Geboren in de gemeente	836	54.6%	648	60.6%	250	51.4%	1734	56.2%
Geboren in de provincie	548	35.8%	312	29.2%	180	35,0%	1030	33.4%
Geboren elders	148	9.7%	170	10.2%	66	13.6%	323	10.5%
Totaal	1532	100%	1069	100%	486	100%	3087	100%

wen allemaal tussen 1862 en 1871 de gemeente Haarlemmermeer.

Daarnaast zien we in bevolkingsregisters van de Houtense gemeentes⁸ dat veel jongeren als (boeren-)knecht of als dienstbode/-meid binnenkomen of vertrekken van/naar een andere plaats. Volgens G. Wttewaall,⁹ die de landbouw in de regio Houten in die tijd beschrijft, had een boer meestal twee knechten en een jongen (bouwmeester, deelknecht of ploegdrijver genoemd) in dienst en verder ook één of twee dienstmeiden. Het is heel goed voorstelbaar dat zo'n knecht of meid verkering kreeg met een jongere in het dorp waar hij aan het werk was. En als er dan een partner buiten Houten werd gevonden, dan was de kans aanwezig dat broers of zussen het goede voorbeeld volgden. Cornelis Schrijvers (1801-1886) krijgt 14 kinderen, waarvan er 10 trouwen, in Houten of de directe omgeving. Maar drie zonen trouwen in Harmelen: Hendrik in 1859 en Jan en Gijsbertus in 1872 en 1873. De kans lijkt groot dat die laatste twee hun vrouw gevonden hebben via hun oudere broer.

In de figuren 2, 5 en 6 is te zien waar in Nederland Houtenaren in de eerste helft van de 19^e eeuw trouwen en overlijden en waar hun partners vandaan komen. Ze zwermen uit over heel Nederland, maar vaker naar het westen dan naar andere richtingen. In zuidelijke richting zullen de grote rivieren een belemmerende factor geweest zijn. De droge Utrechtse Heuvel-

rug met veel heidegrond zal geen aantrekkelijke vestigingsplaats zijn geweest, vast minder dan het westen met meer mogelijkheden om een (boeren-)bestaan op te bouwen. Dat zal zeker een noodzaak zijn geweest voor de jongere zoons in een boerengezin. De oudste zoon had immers het recht om de boerderij van de ouders over te nemen, dus zat er voor diens jongere broers weinig anders op dan te verhuizen.

Conclusie

De veronderstellingen uit het begin van dit artikel kloppen voor een groot deel: er is in de onderzochte periode veel kindersterfte, er wordt laat getrouwd, vaker in het dorp van de vrouw en de vrouw is vaak jonger dan de man. Maar de veronderstelling dat men vaak in het geboortedorp bleef klopt helemaal niet. De migratie is erg groot: veel mannen en vrouwen die in Houten geboren werden trouwden en overleden (ver) buiten Houten en trouwden met een partner van elders.

Met dank aan

Ad van Bommel voor zijn inhoudelijke en redactionele adviezen.

Gerard Bosch die mij stap voor stap verder liet kennismaken met de mogelijkheden van Excel. Eddie Poppe (www.cartomagie.nl) voor de verspreidingskaarten.

Noten

1 Zie ook: "Houtense voornamen" in: Het Kromme-Rijngebied 2019, nr. 1 blz. 5-12.

2 Bevolkingsatlas van Nederland (Demografische ontwikkelingen van 1850 tot heden), Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. Uitgeverij Elmar B.V., Rijswijk 2003. ISBN 90389 1364B.

3 F. van Poppel en K. Mandemakers, 'Sociaal-economische verschillen in zuigelingen- en kindersterfte in Nederland, 1812-1912', *Bevolking en gezin* (2002), nr. 2.

4 Met dank aan Sander van Scher-

penzeel (www.houtensehodonien.nl).

5 F. van Poppel. Trouwen in Nederland: Een historisch-demografische studie van de 19^e en vroeg-20^e eeuw. Wageningen, 1992.

6 <http://www.volkstellingen.nl/nl/volkstelling/jaartellingdeelvew/VT184910/index.html>.

7 RHC Zuidoost Utrecht, Gemeentebestuur Tull en 't Waal, 1818-1961 (toegang 113), nadere toegang tot inventarisnummer 523.

8 Zie voor de bevolkingsregisters www.rhczuidoostutrecht.nl.

9 Wttewaall, G. (1833), Landbouwkundige beschrijving van een gedeelte der provincie Utrecht, tusschen de steden Utrecht en Wijk bij Duurstede. In: Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid, 1833, tweede deel, 1ste stuk, pp. 1-42; overdruk in G.H. Kochs, J.M.G. van der Poel (eds.) (1981), Landbouwkundige beschrijvingen uit de negentiende eeuw. Een heruitgave, deel II: Overige provincies. Wageningen: Vereniging voor Landbouwgeschiedenis.

Expositie 'Van IJzertijd tot nieuwbouwwijk' Unieke archeologie in Houten Castellum

'Van IJzertijd tot nieuwbouwwijk' verhaalt over de resultaten van recent archeologisch onderzoek door bureau VUHbs op de locatie Houten-Castellum.

Een langgerekte strook grond in Houten-Zuid, aan de oostkant van de spoorbaan, heeft de status van Archeologisch rijksmonument. Dit 'Terrein 16' ligt op de westelijke rand van de Houtense stroomrug, ongeveer 4300 tot 2900 jaar geleden gevormd door de Rijn. Deze stroomrug, met restgeulen van de toen nog onbedijkte rivier, was om allerlei redenen een aantrekkelijke woonplek voor vroege bewoners. Al vanaf de midden Bronstijd, zo'n 3300 jaar geleden, vestigden zich mensen op de hogere delen van de stroomrug.

Het noordelijke deel van Terrein 16, ongeveer 2,1 ha, was bestemd voor de bouw van Houten-Castellum. Voorafgaand aan de realisering werd hier van eind 2010 tot begin 2012 archeologisch onderzoek gedaan door de Vrije Universiteit. Onze werkgroep heeft meegewerkt aan de opgraving. De resultaten ervan stellen ons in staat om de wordings- en bewoningsgeschiedenis van dit deel van Houten-Castellum gedurende ongeveer 2600 jaar te schetsen. Vanaf de vroege IJzertijd, via de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen tot onze moderne tijd staat onze tentoonstelling stil bij de veranderingen in het landschap, ontstaan door de inwerking van zowel de natuur als de mens. Deze 10de expositie toont die veranderingen in een reeks fraaie, door ons werkgroepslid Peter Koch

Het opgravingsterrein in rood

LEESLINT

Geopark Heuvelrug i.o., Ken je onder-grond; waar de geschiedenis aan en onder je voeten ligt! Kromme Rijnstreek, 2019.

M. Holleman-Harmsen, e.a., Utrechts Landschap Gids; ontdek natuur en erfgoed, Het Utrechts Landschap, 2019.

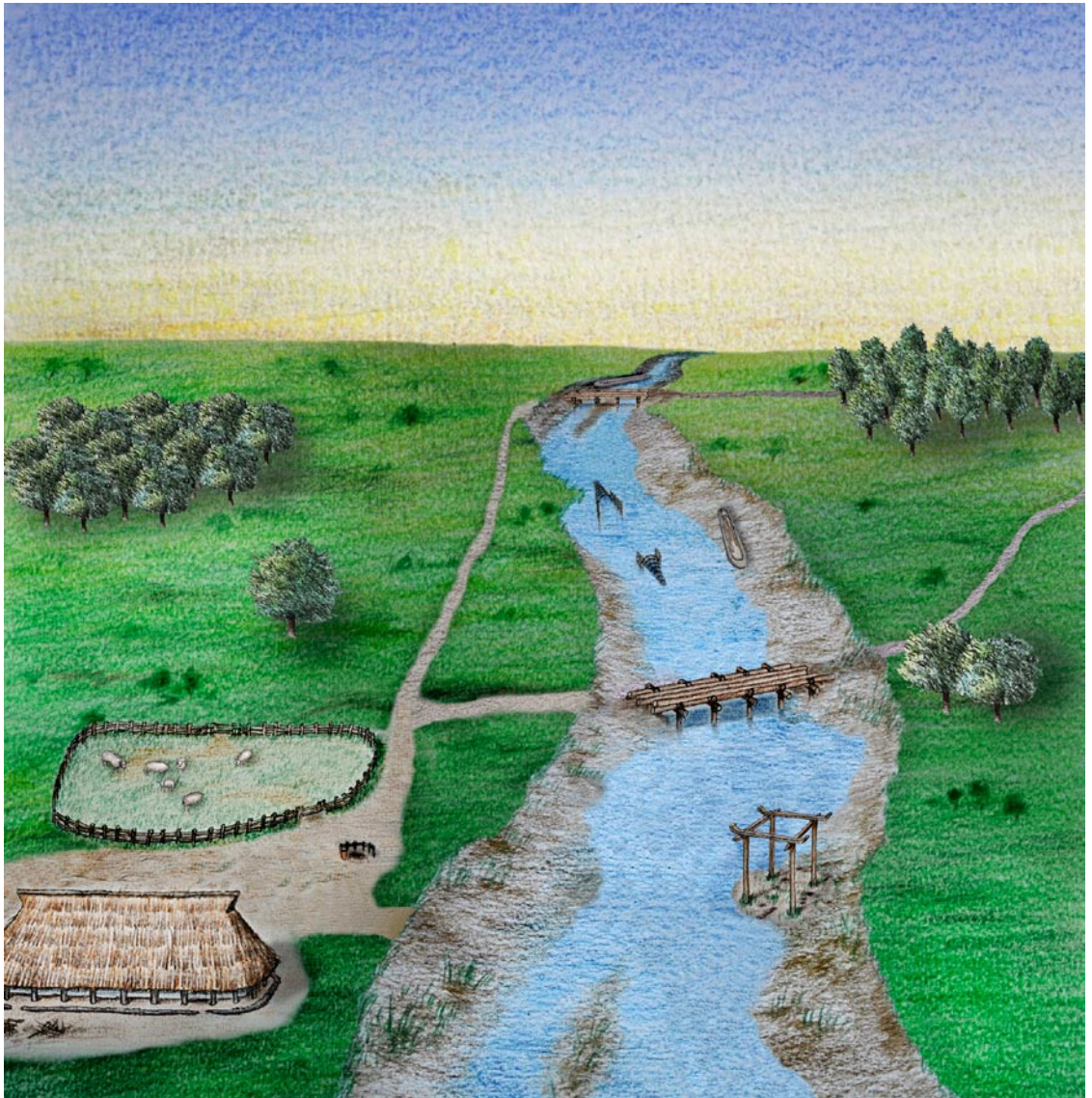
N. van Molen, Nicky's herstel hotel. Uitgave in eigen beheer, 2019.

Links **Pot uit de IJzertijd**

Rechts **Houten-Castellum nu. Met rood aangegeven het opgravingsgebied.** (foto Bert Goes)

Onder **Eén van de negen artist's impressions.** (Peter Koch)

Boomstamkano in stalen bekisting

getekende beelden, 'artist's impressions'. De expositie draagt als titel: 'Van IJzertijd tot nieuwbouwwijk' en is bijzonder omdat het een beeld schetst van de bewoningsgeschiedenis van het gebied, aangevuld met vondstmateriaal. Er zijn

Drie handgeformde potten

vondsten gedaan van nationale allure: een gave boomstamkano en visfuiken van wilgentenen. De tentoonstelling werd mogelijk dankzij de aanpak en rapportage van het onderzoek door het opgravingsbureau VUhbs, onder leiding van de archeoloog Jan van Renswoude. Wij zijn het Provinciaal Archeologisch Depot Utrecht erkentelijk voor het in bruikleen afstaan van de vondsten.

Onze Archeologische werkgroep heeft met veel passie en inzet, vanuit verschillende disciplines en belangstelling, deze expositie samengesteld.

> *Pieter Frederiks*

De expositie is te zien t/m 22 februari 2020 in **Het Oude Station**, Stationserf 99, Houten.

De openingstijden zijn dinsdag en zaterdag van 11-15 uur, zie ook www.archeologiehouten.nl.

R.J. TOP TEKENBUREAU BOUWKUNDIG TEKENBUREAU

BOUWKUNDIG TEKENWERK VOOR:
nieuwbouw, restauratie,
renovatie, verbouwingen
ook voor particulieren

R.J. Top Tekenbureau
Albert Einsteinweg 57
3731 CX De Bilt
Tel. 030-2200372 Fax 030-2200133
rjtop@xs4all.nl www.toptekenbureau.nl

Architectenbureau
Peter de Wit

Ontwerpen en adviezen in:
restaurantie
renovatie
nieuwbouw in beschermde
stads- en dorpsgezichten
meerjaren-onderhoudsplannen
subsidie-aanvragen

Sint Nicolaaslaan 4
3984 JB Odijk
tel. 030-6567087

Historische reeks Kromme-Rijgebied

- 3 L.M.J. de Keijzer**
De kerk van Herlulf als middelpunt van het Oude Dorp Houten, *Prijs: € 8,90*
- 5 P.M. Heijmink Liesert**
'n Haonderik vol ruggemeters, *Prijs: € 6,80*
- 6 J.C. Kort**
Repertorium op de lenen van Gaasbeek, *Prijs: € 15,00*
- 7 Ad van Bemmelen en Kees Vernooij**
Acht eeuwen katholiek Cothen en honderd jaar H.H. Petrus en Pauluskerk, *Prijs: € 15,00*
- 8 C. van Schaik**
Overlangbroek op de kaart gezet, *Prijs: € 25,00*

- 9 A.A.B. van Bemmelen**
De Lekdijk van Amerongen naar Vreeswijk, *Prijs: € 29,00*
- 12 W. Thoomes**
Leven met de Lekdijk De boerengemeenschappen Tull en 't Waal in de 17de en 18de eeuw, *Prijs: € 12,50*
- 13 Ad van Bemmelen**
Het Delliusfonds (1740-2012). De nalatenschap van predikanten in Cothen, New York, Halsteren en Culemborg, *Prijs: € 14,95*
- 15 Wim van Amerongen**
Het buiten van Wijk *Prijs: € 19,95*
- 16 A.A.B. van Bemmelen,**

J.C.M. Cox, L. van der tuuk, K. van Vliet, H.L.P. Leeuwenberg
De Stadsrechten van Rhenen, Wijk bij Duurstede en Vianen
Zie symposium hierover in november 2016,
Prijs: € 7,50, bestellen
www.tussenrijnenlek.nl

17 Wim van Amerongen
Mijn stad aan het water
Prijs: € 19,95 (voor leden van Tussen Rijn en Lek € 17,45), bestellen
www.tussenrijnenlek.nl

De delen 1, 2, 4, 10, 11 en 14 zijn uitverkocht.

Deel 6, 8 en 9 zijn te koop bij Uitgeverij Verloren te Hilversum (035-6859856) of in de boekhandel en deel 7 via www.petrusenpauluscothen.nl
Deel 3, 5, 12, 13 en 15 zijn te bestellen bij het secretariaat van de Historische Kring (030-6562057) of het redactie-secretariaat (0343-595516) en door storting van het bedrag op rek. nr. 3298.07.498 t.n.v. de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' o.v.v. 'publicatie'.

(Historische Reeks)en verkrijgbaar via het RHC Zuidsoost Utrecht en enkele boekwinkels in Wijk bij Duurstede.

